

ВІДГУК

офіційного опонента на докторську дисертацію Лесі Іванівни Біловус «Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Як і будь-яка інша, українська нація є динамічним соціальним організмом – цілісним і розділеним одночасно. Вона формувалася, безперестанно формується й змінюється в єдності й боротьбі, через актуалізацію, посилення чи гармонізацію іманентних протиріч, через вияви, загострення, розв’язання або «заморожування» штучно сконструйованих чи спровокованих суперечностей і конфліктів. В основі цієї динаміки – відмінності людських особистісних і групових інтересів та цінностей і пов’язаних з ними ідентичностей – етнічних, культурних, мовних, релігійних, політичних і геополітичних, регіональних, соціальних, вікових та багатьох інших.

Періодика української еміграції США (1991–2017 рр.) виступає важливим чинником збереження національної ідентичності на чужині та консолідації українства у світі, винятковим явищем для вивчення в аналітичному, політичному, фактологічному та публіцистичному аспектах, а також джерелом дослідження суспільного-політичного та духовного-культурного життя українців за межами батьківщини. Популярність періодики як предмета дослідження пояснюється її особливою роллю як комунікативного чинника формування національної ідентичності українців. Збереження національної ідентичності у країнах проживання української громади – необхідність та святий обов’язок.

Актуальність опонованої дисертації не викликає жодних сумнівів. Потреба і необхідність збереження та вивчення українськомовної періодики у США як чинника самоідентифікації, висвітлення впливу та його інструментів на

свідомість реципієнтів періодичних видань є незаперечною і сприяє формування і збереження національної ідентичності українською діаспорою. Варто наголосити й на оригінальному авторському підході – поданні історії України та діаспори через періодику. Обраний автором зріз історичного досвіду, попри, здавалось би очевидну значущість і актуальність, у багатьох своїх аспектах, та й у цілому, залишався поза увагою фахівців.

У «Вступі» дисертантка належно обґрунтовувала актуальність теми дослідження, визначила предмет, мету і основні завдання дисертаційної роботи. Структурна композиція дисертації (вступ, чотири розділи – тринадцять параграфів, сім підпараграфів, висновки, список використаних джерел і літератури, а також додатки) доволі логічна і цілісна, розділи і параграфи роботи належно взаємопов'язані, вони розкривають зміст проблем, що досліджуються автором. У дисертації чітко поставлені і послідовно з'ясовані справді вузлові аспекти теми: діяльність громадських та релігійних організацій в українськомовній періодиці української діаспори США як чинник її самоідентифікації; популяризація традицій та звичаїв української діаспори США як чинника національної самоідентифікації; культурно-мистецькі практики української діаспори США на сторінках періодики; роль періодики у збереженні української мови як основи національної ідентичності; українські школи та їх місія в умовах полікультурного середовища; висвітлення суспільно-політичного життя незалежної України в інформаційному просторі США; соціально-економічна співпраця з Україною та гуманітарна допомога; українськомовні періодичні видання США в збереженні національної пам'яті; популяризація культури та освіти незалежної України як засобу національної самоідентифікації. Найважливішими маркерами формування національної ідентичності української діаспори США, її консолідації дисертантка визначила переломні, на її думку, періоди в історії новітньої української державності – 1991, 2004, кінець 2013 рр. Досліджуючи роль українськомовної періодики діаспори США у збереженні національної ідентичності дисертантка виходила з її головних атрибутів: спільні звичаї та традиції, мова, релігія, культура,

історична пам'ять, національна система освіти, усвідомлення своєї співпричетності до долі історичної батьківщини (С.92).

Досить вдало і переконливо Л. І. Біловус доводить наукову доцільність і спроможність проведення дослідження в обраному аспекті, підкреслює високий ступінь новизни і принципову значимість одержаних результатів.

Привертає увагу достатньо широка джерельна база дисертації Л. І. Біловус, а також скрупульозна робота з наявним колом джерел, яке дисертантка умовно поділила на такі групи: 1) офіційні державні документи, протоколи засідань і звіти громадських, релігійних об'єднань діаспори США (на нашу думку, офіційні державні документи, доречніше було виділити окремо); 2) матеріали з архівних фондів; 3) українськомовні періодичні видання української діаспори США; 4) веб-сайти періодичних видань; 5) інтерв'ю; 6) джерела особового походження та фотодокументи; 7) енциклопедичні та довідково-бібліографічні видання; 8) статистичні матеріали (С.61).

Позитивним моментом дисертації є власні підрахунки дисертантки, які вона зробила за допомогою контент-аналізу 2182 статей вісімнадцяти видань українськомовної періодики української діаспори США і який дозволив визначити чинники у питанні збереження діаспорою національної ідентичності, а саме: культурно-освітнє та наукове життя – 37,6 %; релігійна тематика – 10,4 %; основні напрямки діяльності організацій та установ – 14,7 %; популяризація українських традицій – 10,9 %; проблеми української мови – 4,5 %; збереження національної історичної пам'яті – 8,2 %; підтримка демократизації українського суспільства, дипломатичні відносини – 10,6 %; соціально-економічна співпраця з Україною та гуманітарна допомога – 3,1 %. Загалом, серед усього масиву публікацій проблеми української незалежної держави займають 14,7 %, відповідно життя діаспори – 85,3 % (С.74–75).

До виграшних моментів опонованої дисертації належить авторське бачення понять «національна ідентичність» (С.92), «діаспора» (С.95), «діаспорної свідомості» (С.94), «українець»-«неукраїнець» (С.95), «українськомовна періодика діаспори США» (С.95). Зважаючи на недостатньо

чітке розмежування феномену національної ідентичності з ідентичністю етнічною та неоднозначність дефініцій, уніфікувавши наукові рефлексії, у дослідженні дисертантка послуговувалася таким розумінням: «національна ідентичність – усвідомлення своєї належності і співпричетності до певної нації, відчуття її самобутності та культурно-історичної унікальності, ототожнення своїх психічних процесів і станів з характерною специфікою світосприймання, мовлення, способів життєдіяльності національної спільноти, вкоріненість у її систему цінностей, ідеалів, норм, стереотипів, символів» (С.92).

У першому розділі «Історіографія, джерела та методологія дослідження» проаналізовано ступінь наукової розробки теми, здобутки національної і зарубіжної історіографії, охарактеризовано джерельну базу, а також теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертанткою виокремлено три групи досліджень: перша – праці представників української діаспори; друга – дослідження іноземних авторів; третя – праці науковців сучасної України. Методологічна складова дисертації достатньо адекватна, підбір методів аналізу (представлені на С.95–101) проблеми цілком продуманий.

У другому розділі «Громадські та релігійні організації в українськомовній періодиці української діаспори США» доведено, що громада у США розвинулася і процвітала лише тому, що змогла успішно поєднати у своїй діяльності американізм й українськість. Опубліковані матеріали періодичних видань української діаспори США дають підстави говорити про вагомий вклад релігійних, громадських об'єднань, товариств, організацій, установ у підтримці та популяризації культурних здобутків нашого народу як одного з базових чинників формування і збереження національної ідентичності» (С.257).

Важливо наголосити, що публікації щодо громадських організацій дисертанткою систематизовано за такими проблемними групами: 1) нариси зі становлення українських громадських рухів у США (УНС, ЗУАДК «Самопоміч»), інформація щодо їх діяльності; 2) створення та функціонування громадських самодіяльних органів української діаспори у США (СКУ, УАКР, УККА, «Україна – США» та інші); 3) огляд діяльності українських масових

громадських організацій, які поділяємо на жіночі (СФУЖО, СУА), молодіжні (Спілка української молоді (далі – СУМ), Пласт, Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського (далі – ТУСМ)), профспілки (Українська світова спілка професійних учителів (далі – УССПУ), Шкільна рада) та організації довільного характеру (НТШ-А, УМ, Український національний музей (далі – УНМ), Український музичний інститут Америки (далі – УМІА), Український інститут Америки (далі – УІА), Український інститут модерного мистецтва (далі – УІММ)); 4) участь громадських організацій у різноманітних фестивалях, культурних імпрезах тощо; 5) освітні проекти українських діаспорних організацій у США, стипендійні програми, функціонування вишкільних молодіжних таборів (С.157–158).

У третьому розділі «Проблематика національно-культурного життя української діаспори США (за матеріалами періодики)» дисертанткою досліджено традицій та звичаїв української діаспори США, культурно-мистецькі практики, українські школи та роль періодики у збереженні української мови як основи ідентичності. Зазначимо, що мовна проблематика за класифікацією дисертантки, визначається таким тематичним полем: 1) статті на тему історії української мови; 2) осередки збереження української мови та їх меценати; 3) фаховість у користуванні українською мовою; 4) український правопис; 5) підтримка мовного конкурсу ім. П. Яцика; 6) вплив глобалізаційних процесів на чистоту мови; 7) мовна ситуація сучасної України (С.406).

З великим інтересом сприймається матеріали четвертого розділу дисертації «Зв'язок з Україною як чинник збереження ідентичності та формування позитивного іміджу української держави» про утвердження незалежності України (С.508–538), запровадження національної валюти (С. 551–554), гуманітарну допомогу діаспори молодій державі (С.568–588), тема Голодомору 1932–1933 рр. (С.569–588); шевченкознавство, нові підходи, трактування (С. 592–601), всебічну підтримку у створенні і діяльності Національного університету Києво-Могилянська Академія (С.607–613), Українського

Католицького університету (С.614–632), Національного університету «Острозька академія» (С.632–641), «впливаючи, таким чином, на інформаційний простір емігрантів, а через нього – на їх національну самосвідомість, формуючи національну ідентичність» (С.641).

Крізь усе дисертаційне дослідження червоною ниткою проходить тема Євромайдану, Революції Гідності, російсько-української війни (С.178, 181, 236, 237, 253, 258, 369, 376, 381, 396, 400, 404, 417, 512, 513, 518, 526, 535–536, 567). Дисертантка досить слушно акцентує увагу на тому, що «зникає традиція розглядати Україну і Росію як щось одне, відповідно й конфлікт на Сході нашої держави не є простим територіальним поділом» (С.254), а також на тому, що «після надихаючого впливу Євромайдану українство у США сьогодні переживає надзвичайне піднесення, що виявляється в тісному ідейному та організаційному взаємозв'язку громад, їх солідарності з Україною, взаємодії між різними поколіннями емігрантських хвиль, включаючи і четверту, яка поступово входить в діаспорний простір» (С.258).

Розділи і параграфи дисертації відповідають тексту і насиченні новітнім добротним фактичним матеріалом і повністю розкривають зміст завдань дослідження. Ґрунтовність виконаної роботи певною мірою засвідчує список використаних джерел та літератури (2623 позицій), вільне володіння інформацією яких підтверджено змістом дисертації, її авторефератом та публікаціями.

Все вищевисловлене дозволяє розцінювати докторську дисертацію Л. І. Біловус як оригінальне, завершене у межах поставлених завдань дослідження, що викликає обґрунтований інтерес і, безперечно, робить внесок у вітчизняну історичну науку.

Разом з тим, як і будь-яке неординарне дослідження, представлена дисертація нашо́вхує на певні міркування, рефлексії, зауваги, що у чомусь відрізняються від запропонованих дисертантом, зумовлюють певні застереження чи побажання.

У дисертації простежується, на нашу думку, «обезлюднення» тексту. Дисертантка обмежує коло авторів публікацій, статей декількома прізвищами: А. Лозинський, Н. Марусик, Л. Хмельковський, Р. Хом'як, І. Яковенко. Натомість, використовує досить абстрактні визначення: «автори статей» (С.383, 459); «як вважають автори статей [318]» (С.405); «як зауважують автори [19]» (С.569); «фахівцями запропоновано» (С.95); «надруковано розлогу статтю [805]»; (С.185), «Багато публікацій спостерігається» (С.196); «виступ голови відділу» (С.160); «Голова Крайової управи СУМ» (С.364). Понад те, складається враження, що у тексті використовуються найбільше такі видання як «Свобода», «Міст», «Час і події».

Під впливом текстів діаспорних авторів дисертантка наскільки прониклася ними, що подекуди вживає лексику характерну для діаспори чи взагалі не по-українськи: «подав проблему у такому аспекті, яка домінує над нашим розумінням уряду та ЗМІ» (С.42); «Дослідження Л. Біловус зосереджувалися на невідкладній проблемі у середовищі української діаспори США – збереження національної ідентичності» (С.47); «сповнити свій громадянський обов'язок» (С.183); «сильно висловити свою волю» (С.359); «висновки дисертації аргументують» [407] (С.54) та ін.

Дисертаційне дослідження містить низку дотичних матеріалів, зокрема про розуміння ідентичності М. Грушевським, М. Драгомановим, А. Ільїним, М. Бердяєвим, К. Марксом, І. Франком (С.82–86); Е. Смітом (С.87), 246, 247, 248.

Не зовсім вдало, на нашу думку, є виділення жанрів мистецтв, як це зазвичай прийнято у підручниках (С.391–392, 397, 399, 401). Характеризуючи третю групу джерел автор подає їх як у підручнику (С.66–74), а під час аналізу історіографічної бази дослідження обмежується монографіями та дисертаціями.

Попри у цілому науковий стиль викладу матеріалу, тексту дисертації приманні окремі, часом дивні мовні («шалені дискусії» (С.415); «важкий російський акцент» (С.416); «розлогі статті» (С.443) і т. ін.) та стилістичні огріхи («Від початку 1990-х років ХХ ст.» (С.218, 221, 236, 260, 389, 443, 513,

642), фактологічні помилки (С.582, 513), подекуди повтори (357, 366, 456, 586). Заради справедливості варто зазначити, що не завжди у тексті є логічні переходи, від однієї проблеми і до іншої (С.51, 55, 86, 88, 156, 160, 185, 208, 213, 229, 243, 247, 358, 367, 376, 446, 513, 516, 532, 570, 588, 592). Не можна не сказати, про той факт, що дисертантка усі події подає у теперішньому часі, адже це не коректно, перш за все, у відношенні до історичного дослідження.

Не можливо не зауважити на тому, що окремі посилання по тексту дисертації зроблені некоректно, оскільки подається рік, або назва установи чи прізвище і вказано номер джерела, а у кінці речення з'являються посилання на інше джерело: «У 2009 р. [398]» (С.212); «УНС [97, 268, 553]» (С.384), «Святий Миколай [111; 209; 214; 265; 302; 343; 348; 349; 451]» (С.461); «автор монографії «Жнива скорботи» Р. Конквест зазначав [474], що продуктивні посилки США надсилали, проте на радянському кордоні їх конфіскували [53, с. 330–331]» (С.585); «Як зафіксували матеріали періодичних видань [692]»; (С.589); «Автор статті висловлює надію на те [523], що основна маса українців позбулася свого комплексу меншовартості з приводу російського месіанізму, а передбачення рівності і братерства не будуть утопією [45; 53, с. 279–280]» (С.600), або у текстів йдеться про множину, тобто про кілька джерел, а подається одне: «аналіз інформаційних джерел [635]» (С.559), «Публіцистичні матеріали відзначають [473]»; «Публіцистичні матеріали [490] (С.562)», «інформаційні джерела [4; 302]» (С.562), «відповідно до опублікованих матеріалів [734]» (С.583).

Звичайно, вище зазначене не може бути визначальним при загальному сприйнятті, підсумковій оцінці докторської дисертації Л. І. Біловус. Можна висловити впевненість, що опонована праця разом з відповідною монографією займе поважне місце серед дисертацій і праць про українську діаспору США. А підстави до того – значний обсяг нової інформації, високий рівень новизни на фактологічному і теоретичному зрізах, заповнення істотної прогалини в знаннях про українськомовну періодику української діаспори США у збереженні національної ідентичності.

Авторка має 52 солідних публікацій з обраної для вивчення проблеми, в тому числі індивідуальну монографію, яка отримала високу оцінку у науковому середовищі. Автореферат відбиває основний зміст дисертації, яка є завершеним (у рамках поставлених завдань) дослідженням, виконаним на достатньому професійному рівні.

Вважаю, що дисертантка досягнула поставленої мети; дисертація підготовлена на достатньому рівні, відповідає вимогам, які висуваються до досліджень докторського рівня; автореферат відображає основні положення дисертаційного дослідження; результати роботи належним чином представлені у статтях у фахових журналах, апробовані належним чином на конференціях, а відтак дисертація відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), її автор – Лесі Іванівни Біловус – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,

доктор історичних наук,

професор, головний науковий співробітник

відділу соціально-політичної історії

Інституту політичних і

етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України,

Заслужений діяч науки і техніки України

Т. А. Бевз

